

ДО ІСТОРІЇ САКРАЛЬНИХ СИМВОЛІВ ПОДІЛЬСЬКИХ ВИШИТИХ РУШНИКІВ

Лілія Іваневич

УДК 746.3(477.43/.44)

Статтю присвячено дослідженню сакрального значення домінантних мотивів орнаментів, характерних для народної вишивки українців Поділля (на прикладі вишитих рушників).

Ключові слова: вишивка, рушник, орнамент, мотив, узор, Поділля.

The article is devoted to the investigation of the sacral sense of the ornaments' dominant motifs which are characteristic of the Podillia Ukrainian national embroidery (by way of example of the embroiderer towels).

Keywords: embroidery, towel, ornament, motif, pattern, Podillia.

Важливе місце в духовно-мистецькій культурі українського народу з давніх-давен посідала вишивка. Серед багатой мистецької спадщини вишивок України своїм колоритом і орнаментикою, складною технікою виконання насамперед вирізняються подільські вишивки. Вишивкою оздоблювали як одяг, так і різноманітні речі побутового вжитку, зокрема й рушники. Загалом вишиті рушники можна вважати відображенням культурної пам'яті нашої нації, оскільки в їх узорах збереглися прадавні магичні знаки, і носіями народних традицій, адже їм завжди надавали важливого образно-символічного значення. З орнаментами вишитих рушників пов'язана символіка добра, добробуту, краси, щастя, здоров'я, сили, захисту від усього злого й лихого в житті. Українські народні орнаментальні мотиви розкривають складні питання світогляду, світосприйняття, світобачення, світорозуміння людини.

Упродовж історичного й культурного розвитку Поділля формувалися певні локальні особливості, які проявлялися в орнаментальних мотивах і композиції, колористиці й техніках виконання, що дбайливо передавалися з покоління в покоління. Кожний район, навіть кожне село вирізнялися своїми узорами. Тому вишивка — це не лише художнє оформлення речей, але і своєрідне світобачення, відтворене специфічними художніми засобами, вивчення якого є цікавим, необхідним і завжди актуальним процесом.

Дослідженню вишивки Поділля значну увагу приділяли такі відомі вчені, як А. Прусевич, А. Зарембський, В. Гагенмейстер¹.

Деяку інформацію про подільську народну вишивку можна віднайти в книгах Р. Захарчук-Чугай, О. Гасюк, М. Степан, Т. Кари-Васильєвої та А. Чорноморець². Характерні для Поділля узори найретельніше проаналізувала Л. Булгакова-Ситник³. Вона об'єднала в один ряд історичні й джерелознавчі матеріали щодо специфіки орнаментальних мотивів, поширених у регіоні на вжиткових тканинах та одязі. Автор уперше дослідила народний досвід вишивки Поділля в генетичному взаємозв'язку матеріалу і техніки вишивання, топографії вишивки та крою виробів, окремих мотивів і стилістичних особливостей орнаменту. Науковець визначила й охарактеризувала типи подільської вишивки, їхні специфічні ознаки та спільні національні риси в контексті традиційної української вишивки, а також проаналізувала проблеми історії дослідження та регіональні особливості орнаменту подільської вишивки. Проте дослідниця у своїй монографії ґрунтується лише на експонатах подільських вишивок, що входять до складу колекцій музеїв Львова, Києва й окремих місцевих музеїв. Окрім того, Л. Булгакова-Ситник окреслила крайні межі регіонального типу подільської вишивки за лінією контурів сучасних адміністративних кордонів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей, хоча до Поділля ніколи не належали всі райони Тернопільської і Хмельницької областей.

Серед надбань подільських дослідників відомими є праці Г. Медведчук, яка вивчала місцеву народну вишивку. Краєзнавець описала відомі на Поділлі техніки вишивання, харак-

терні особливості подільської колористики й орнаментики на основі аналізу збірок Хмельницького обласного краєзнавчого музею, його історико-етнографічного відділу в Меджибожі та матеріалів, власноруч зібраних під час експедицій у селах Хмельницької та Вінницької областей⁴. Докладну характеристику структури й семантики орнаментальних мотивів, нову своєрідну за методологією класифікацію образів і сюжетів подільських орнаментів подали вітчизняні науковці Є. і Т. Причепії⁵. У дослідженні проаналізовано вишиті рушники першої половини ХХ ст. з Вінницької та частково Одеської областей з музейних колекцій (фонди Музею етнографії та художнього промислу, Музею Івана Гончара, Музею українського народного декоративного мистецтва, Національного музею історії України, Одеського краєзнавчого музею) і колекцій, зібраних під час власних польових досліджень (села Болган, Вільшанка, Дмитрашківка, Клембівка, Кукули, Студена Вінницької обл.; с. Запитків Одеської обл.). Зауважимо, що альбом містить значну кількість світлин автентичних стародавніх рушників Східного Поділля з колекції Причепіїв, а також реконструкції рушників Т. Причепії, яка відтворила оригінали, що зберігаються в музеях України. Автори спробували інтерпретувати подільські орнаменти, наголошуючи на їхній подібності до орнаментів керамічних виробів доісторичних епох.

Однак, на жаль, наявних праць не достатньо для повноцінного наукового дослідження й аналізу вишивки зі всіх куточків Поділля, яка є глибоко різноманітною, досить давньою за своїми витоками і надзвичайно своєрідною за кольоровою гамою, орнаментальними мотивами, способом їх компонування в узор, структурою та технікою виконання.

Відомі в Україні орнаментальні мотиви за часом виникнення і походження умовно поділяють на архаїчні форми орнаменталізації та мотиви української народної орнаментики.

До архаїчних форм орнаменталізації, які трапляються й у вишивках традиційних подільських рушників, належать зображення фан-

тастичних диво-птахів, грифонів, сиринів, жіночої фігури з розширеним донизу трикутним одягом, піднятими догори руками та головою, увінчаною обабіч зображеннями птахів⁶.

Одним з найдавніших зображень є Дерево життя, що уособлює образ матері-природи. Культ його походить із прадавніх часів, а аналіз складних схем зображення в українській народній вишивці вперше здійснила вітчизняна дослідниця Р. Захарчук-Чугай⁷. Дерево — диво з див: восени вмирає, а навесні оживає. Тому навколо прикрашених дерев водили веснянки, на дерево дівчата вішали купальські віночки. Спонукала поклонитися дереву ще й турбота про рід. Коли навесні на верхівці гілки з бруньок з'являлися три нові пагінці, люди сприймали їх як триєдиний символ продовження роду (батько — мати — дитина). Дерево життя в давні часи зображували також у вигляді тризуба⁸. Окрім того, мотив «дерево» символізував філософське розуміння минулого, сучасного і майбутнього. Разом з «деревом» вишивали фантастичних птахів, розміщуючи їх біля кореня, на середині стовбура й на вітті, що свідчило про міцність і незнищенність роду. Для своїх суджених подоланки вишивали на сорочці голе «дерево» як символ довгого життя, міцного здоров'я, сімейного щастя⁹.

На подільських рушниках вишивали Дерево життя, яке нагадує зображення людської постаті з піднятими догори руками. Це стилізоване зображення одного з найдавніших символів-оберегів. Постать-дерево символізує образ прадавньої Великої Богині, або Березині. Її культ завжди пов'язували з культом життєдайної Матері-Землі, яку прославляли як джерело народження всього живого. Спочатку Березиню зображували у вигляді перехрещених подвійних рисок. Вони і тепер часто трапляються у вишивках і писанках Східного і Західного Поділля. За трипільської культури Березиню вважали богинею захисту домашнього вогнища, родини; вона символізувала материнство в древніх слов'ян. Це ще був залишок матриархату, коли панував культ мате-

рі, культ жінки, яка очолювала родину. Тому символічне зображення Берегині — матері, яка підняла руки, захищаючи свій дім, — відображене в тризубі, серцевина якого — тулуб матері, а ліва й права частини — руки, підняті для захисту. Коли Трипільля досягло такого ступеня розвитку, що потрібно було освоювати нові землі, це вже був оберіг усієї спільноти, яка прямувала на нове місце поселення. Ішли з тризубом, який оберігав їхню когорту, їхній рід. Так і утвердився тризуб як символ, як знак роду¹⁰.

Найширше варіації образу Дерево життя розкрили дослідники Є. і Т. Причепі. Зокрема, на вишитих рушниках Східного Поділля вони зафіксували такі різновиди: «дерево на яйці» (місцева назва — «дуб»), «безкінечне дерево», «дерево-розетка», «дерево-вазон», «дерева із сонцями», групи дерев, кутові квіткові орнаменти. Особливістю візерунка «дерево на яйці» є гігантські листки, які нагадують людські долоні з пальцями, і наявність двох «коренів» і «яйця», на зразок циліндра, під стовбуром. «Безкінечне дерево» — це фрагмент «дерева», у якому немає початку й кінця (у пізніших зразках на верхівці стовбура вишивали щось на кшталт квітки); це символ безкінечного в скінченному, уособлення вічного роду. «Дерево-розетка» — дерево з кроною і коренями, у вигляді літери «ж», як у давнину іноді зображали дерева. «Дерево-вазон» — вишукані, художньо довершені образи пізнішого походження. «Дерева із сонцями» — три досить умовні дерева, навколо кожного з яких у верхів'ї розміщено по два прямокутники, обрамлені сваргоподібними гачками (крюками) як символ сонця. Іноді трапляються мотиви з двома сонцями навколо Світового дерева — це можуть бути зимове і літнє сонце або ж сонце і місяць (з міфології), які символізують двоє очей, якими дивиться на світ Велика Богиня. Групи дерев також часто можна побачити на подільському рушнику, іноді вони можуть бути поєднані з орнаментальною стрічкою умовних антропологічних фігурок, що зображають танок. Кутові квіткові орнаменти — оригінальні квіткові образи пізнішого походження, у яких орнаментальна функція явно

переважає над символічною, хоча квітка — це завжди символ життя¹¹.

Мотиви української народної орнаментики здебільшого поділяють на геометричні (абстрактні), фітоморфні (рослинні), зооморфні (тваринні), орнітоморфні й антропоморфні¹². До геометричних у свою чергу належать: найпростіші геометричні елементи (риски, смуги, крапки, цятки), елементарні гомогенні знаки з прадавньою семантикою (кола, ромби, спіралі тощо), композитні гомо- і гетерогенні знаки, скомпоновані за різними способами симетрії (дво- і трилисники, багатопроменеві зірки, розетки, хрести тощо), знакові та ізоморфні зображення живих істот, рослин, небесних тіл, міфологічно-фольклорних персонажів¹³.

Вишитий рушник з фітоморфним орнаментом, призначений для короваю. с. Слобідка-Кельменецька Деражнянського р-ну Хмельницької обл. 1950–1960. ННЛЕ КІНУ

Для вишитих рушників Поділля найхарактерніший геометричний орнамент — густий, дуже різноманітний за складними комбінаціями кутніх (пов'язаних або самостійних) фігур. Трапляються іноді смуги вишивок у вигляді двох рядів, розміщених у шаховій послідовності, а також квадратів з дуже складним візерунком усередині тощо.

У вишивках подільських рушників з геометричним орнаментом домінує лінія, що об'єднує

**Вишитий рушник з фітоморфним орнаментом.
с. Соколова Хмільницького р-ну Вінницької обл.
1920–1930. ННЛЕП ВДПУ**

всю композицію, створює точний, безперервний ритм руху, підкорює собі будь-яке зображення. У свою чергу ця лінія поєднана з різними, часто складними, елементами. Лінія може бути прямою, ламаною, зигзагоподібною або меандричною. У геометричному орнаменті важко знайти початок, адже це безкінечний ланцюг елементів узору, що поєднуються, чергуються, взаємодоповнюються¹⁴. Наприклад, відомий ще з трипільської культури мотив «кривцівки», або «безконечник», — це нитка життя і вічність сонячного руху, поєднання життєдайної сонячної енергії із силою матері-землі¹⁵.

Найпростіші архаїчні мотиви розшифровують переважно так: пряма горизонтальна лінія означає землю, хвиляста — воду. У квадраті, розділеному на чотири частини, з кружечками або крапками в кожній, убачають символ засіяного поля або нового двору, що будується; ромб із видовженими сторонами, можливо, правив за знак вінця, зрубу дерев'яного будинку. Хресто-подібні фігури, коло, розетка, на думку дослідників язичництва стародавніх слов'ян, слугували символами вогню, сонячного божества¹⁶.

На кожному рушнику є крайчики — «ву-жики» або «кривульки» — це знаки води, а де вода — там життя. Хвилястий орнамент, що його позначають грецьким словом «меандр»

укр. — «безконечник»), — це найдавніший символ сонця і божества, щастя і добра, добробуту і захисту від усього лихого. Ламана лінія символізує життя, яке продовжується, адже воно вічне. Про давнє походження українського меандру свідчать археологічні знахідки керамічного посуду із часів трипільської культури, прикрашеного різноманітними формами хвиль. До речі, подібні орнаменти в давньогрецькому мистецтві з'явилися на дві тисячі років пізніше. Отже, можна припустити, що культ води, як і культ богині води Дани та хвилясті орнаменти стародавня Еллада запозичила в нас¹⁷.

Одним з найпопулярніших мотивів вишивки Поділля є ромбо-меандричний орнамент, який застосовували як магичний загальний фон і як символ земної, рослинної родючості та добробуту. Чотири зімкнуті ромби, а також ромби з крапками утворюють ідеограму зораного й засіяного поля¹⁸.

Вишитий рушник з орнітоморфним орнаментом. Вінниччина. 1920–1930. ННЛЕП ВДПУ

Подільські орнаментальні композиції нагадують безкінечний ланцюг, у якому одні частини елементів є частинами інших. Тому візерунок можна розглядати як поєднання ромбів і водночас як сполучення косих кутів або двох зигзагоподібних ліній, або як ланцюг ромбів, або як складні поєднання й чергування різноманітних простих фігур: простого ромба, ромба з подовженими сторонами, численних

варіантів ромба з гачками. Часто трапляються гребінцеві фігури, які іноді настільки густі, що залишається одна незашита нитка тла для того, аби весь узор не зливався. Доповненням до ромбоподібних фігур слугують «прямий» і «косий» хрестики, ламана лінія, різноманітні трикутнички¹⁹.

Вишитий рушник з орнітоморфним орнаментом. с. Райки Калинівського р-ну Вінницької обл. 1930–1940. ННЛЕП ВДПУ

Багатою на геометричні орнаментальні мотиви є характерна для Поділля вишивка технікою занизування, або «низь». Насамперед подільська низинкова вишивка представлена спіралями та ромбами різних модифікацій. Спіралі стилізовані ламаною лінією, зигзагом («вужик», «кривулька», «хмелик»). Ромби здебільшого мають подовжені й перехрещені сторони у вигляді ріжків або гачків²⁰. Але відрізняють один узор від іншого найтонші нюанси геометричних штрихів. Так, ламана лінія з виступами і рисками — це «хміль», а без виступів — «вуж»²¹.

Безперечною особливістю Поділля є значно ширша, аніж в інших етнічних регіонів України, варіантність орнаментальних мотивів і їхніх образних лексичних позначень. Лише в подільській вишивці трапляються такі специфічні візерунки, як пунктирні «сикавки», гачкуваті «лемеші» й «праники», спіральні «цуцики» та «юрки», утворені з різних елементів «зозулики», «кидрявці», або «кудрявці», «мутлі», «со-

бачки» тощо. Назви візерунків на Поділлі, як і в усій Україні, утворювалися від уподібнення їхніх елементів до реалій фізичного світу («барани», «виноград», «віконця», «вітряки»), міфологічно-фольклорних образів («княгиня», «королева», «панни»), узагальнених, абстрагованих понять («вертун», «кривоніг», «осьмиріг», «семиріг», «триніг»). Іноді назву візерункові дає характер композиції знака («бесаги», «штани»). Загалом подільські народні назви геометричних мотивів свідчать, що в орнаменті наявні зображення рослин, тварин, побутових предметів тощо. Найпопулярнішими в подільській вишивці є такі мотиви геометричних рослинних форм: «вазони», «виноград», «вівсик», «головка», «горицвіт», «дзвіночки», «кидрявці» («кудрявці»), «купчаки», «кучері», «перерва», «петрушка», «полуниці», «реп'яхи», «рута», «семиріжка», «семиріг», «сливки», «соняшник», «сосонка», «хмелики», «хміль», «чорнобривці», «яблучка»; тваринних форм: «барани», «баранячі роги», «вовчі зуби», «волове око», «вуж», «вужик», «в'юни», «голуби», «жабки», «заячі зуби», «зозулики», «зозульки», «качечки», «качурики», «коники», «коропова луска», «ластівки», «ластівчані хвости», «мутлі», «павучки», «п'явки», «раки», «риб'яча луска», «собачки», «сови», «цуцики». Деякі геометричні мотиви нагадують предмети побуту: «бесаги», «вертун», «віконця», «вітряки», «гребінці», «дзвони», «копиток», «косиці», «книші», «кривоніг», «кривулька», «ланцюги», «лемеші», «меандр», «осьмиріг», «праники», «рискалики», «семиріг», «сикавки», «триніг», «хрест», «човни», «штани»²².

Мотив хреста різноманітних модифікацій досить поширений в усій українській народній вишивці. Проте хрест із гачками, або свастика, характеризує вишиту орнаментику саме південно-східних районів Поділля та частково Прикарпаття і Карпат. Назву «свастика» дав французький учений Ежен Бурноф 1852 року. Він обрав санскритське поняття «свастика», що перекладається як «та, що несе добро». «Подільська свастика» — це радше розетка, центральним елементом якої є ромб, з кутів котрого

назовні відходять гачки, загнуті в одному напрямку: зліва направо і справа наліво²³.

Вишитий рушник з орнітоморфним орнаментом. Вінниччина. 1950–1960. ННЛЕП ВДПУ

Окрім «свастики», в узорах подільської вишивки знаходимо різноманітні модифікації рівного й нахилоного хрестів, зокрема: «хрест клинуватий» — хрестоподібна розетка, складена з п'яти квадратів; великий хрест із малими хрестами на чотирьох променях, поєднаний з косим хрестом; менші хрести по три-п'ять фігур у ряд, розміщені ярусно і також поєднані з косими хрестами; ряди маленьких хрестиків в орнаментах розмежувальних і базових стрічок; хрести як знак поділу світу на чотири сторони; хрестики на верхівках дерев; хрестики як позначки голівок схематичних антропоморфних істот. Хрести різного графічного вираження належать до найдавніших символів людства, пов'язаних з космічною семантикою — культом вогню і сонця, а в поєднанні прямого хреста з косим, можливо, виражена єдність чоловічого й жіночого начал²⁴.

Сакральність орнаментів подільської вишивки полягає у відображенні уявлення наших предків про світобудову. Адже мотиви «ружа», «зірка», «хрест» — символи сонця, чотирьох сторін світу, «тригер», або «триніг», — знаменують небо, землю і повітря або повітря, вогонь і воду — символ життя. «Павучок» («круторіг», «вітрячки», «розетки») — один з найдавніших солярних знаків.

Популярним на Поділлі також є мотив «сонце» — «рожа» («ружа»), про що свідчать назви його різноманітних варіантів: «рожа викласта», «рожа зіркаста (зірката)», «рожа

купчаста», «рожа повна», «рожа проста», «рожа собача», «рожа стовбиста (стовпчаста)». А в Летичівському повіті, окрім назв «рожа проста», «рожа зірката», «рожа купчаста», побутувала назва «горицвіт». Узагалі мотив «рожі» вважається переходом від геометричного до рослинного орнаменту, а його багатоваріантність підкреслює самотність і чистий стиль подільської низи, яку дослідники не випадково порівнювали з дєворитами²⁵.

Поряд з найпоширенішим в орнаменті низи мотивом «рожі» в різних варіантах вирізняється й мотив «баранячі роги» — «баранчики», «барани», «роги», «ріжки» та ін. Певні мотиви мають конкретне поширення. Так, мотив «вуж» побутував у вишивці Летичівського й Ольгопільського повітів, «рак», «баранячі роги», «косиці», «купчак» — у селах Ольгопільського повіту, «вівсик» — у Брацлавському повіті, «бесаг» — у с. Баланівка Ольгопільського повіту, «безконечник» — в Ушицькому повіті. Слід зазначити, що один мотив у різних місцевостях мав свою народну назву. Наприклад, мотив «ластівка» відомий у с. Гинашків Ямпільського повіту, у с. Баланівка він уже мав назву «голуби», у с. Яланець Ольгопільського повіту — «зозулька», в інших місцевостях — «гребінці», «лемеші», «рискалі». Мотив «барани» походив із с. П'ятаківка Ольгопільського повіту, а в с. Калюсик мав назву «баранячі роги», мотив «сосонка» на півдні Поділля називали «хвоц». Місцеві назви свідчать про поетичність, образність, неординарність, самотність та асоціативність народного мислення, його вміння осмислити явище реального світу й довести до певного ступеня декоративного узагальнення²⁶.

З інших орнаментальних мотивів геометричного плану вирізняються зіркоподібні — чотири-, шести- і восьмипелюсткові розетки-звізди.

Трапляються і половинки цих розеток як додатковий орнаментальний мотив.

Наприкінці ХІХ ст. на Поділлі побутувала вишивка двосторонньою гладдю з доміну-

ючими геометричними рослинними мотивами — п'ятипелюстковими квітами-розетками. Пелюстки вишивали червоним кольором і обрамляли чорною штапівкою. Квіти розміщували рядками або в шаховому порядку. У східних районах подільського краю поширилася вишивка геометризованих рослинних мотивів червоним і чорним хрестиком, а також хрестиком і штапівкою. Неабияке декоративне навантаження несе біле тло тканини. Дрібненькі штапівкові стібки обрамляють провідні мотиви розеток-звезд, що стеляться в різних смугах. Це надає орнаменту витонченості, прозорості, а колориту — чорно-бровистості, яку особливо люблять подолянки²⁷.

Вишитий рушник з орнітоморфним орнаментом. с. Лиса Гора Іллінецького р-ну Вінницької обл. 1940-ві роки. ННЛЕП ВДПУ

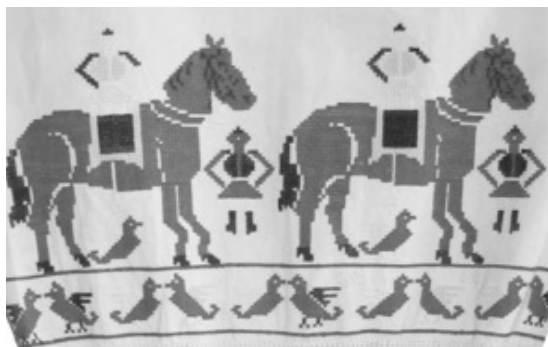
Прикладом геометричного орнаменту ізоморфного зображення рослин і живих істот на подільських рушниках є відомий в окремих районах Поділля мотив «вазон». За композицією — це вертикально розміщене стебло, стовбур рослини з парно-симетричними відгалуженнями або такими, що чергуються. Пишну крону цього дерева утворюють листя, квіти або фантастичні птахи. Іноді мотив «вазон» зображують у вигляді посудини, з якої росте дерево, кущ або квітка. За сакральним змістом орнаментальний мотив «вазон» аналогічний символіці мотиву «Дерево життя»²⁸.

Серед фітоморфного (рослинного) орнаменту в подільській вишивці доволі поширені

такі мотиви, як «гілка» (особливо на Хмельниччині) у вигляді нескінченного стебла, від якого в певному ритмі відходять квіти, листя, бутони, кетяги калини чи грона винограду; калина (особливо на весільних рушниках) — символ любові, щастя, багатства, краси, невмирущого роду; вічнозелений барвінок — символ немеркнучого життя; дубове листя символізує силу та життєдайну енергію, розвиток життя; виноград означає радість і красу створення сім'ї («сад-виноград» — це життєва нива, на якій чоловік є сіячем, а жінка має обов'язок рости й плекати дерева їхнього роду), тому й спостерігаємо його на родинних рушниках; мак має чарівну силу, яка захищає від усякого зла; листя хмелю — це молодіжна, весільна символіка, означає розвиток, молоде буяння та любов; рожі — символ кохання²⁹.

Найпоширенішими мотивами подільських орнітоморфних орнаментів є зображення звичайних і казкових птахів. На рушниках птахи завжди невеликі, часто зображені парами з обох боків. Парні птахи (соловейки, голуби, соколи, пави) уособлюють символ кохання, щастя, тому вишивали їх здебільшого на весільних рушниках, причім обов'язково голівками один до одного. Птахи або тримають у дзьобику ягідку калини — символ продовження роду, або сидять в основі дерева, символу нової сім'ї. Фантастична пава — птах сімейного щастя. Ластівка — вірна супутниця людської оселі, завжди несе добру звістку. Півень — охоронець домашнього вогнища, миру, добробуту, родинного щастя. До речі, на Поділлі, на відміну від інших регіонів, побутує орнамент, утворений лише з фігурок птахів у вигляді розміщених у ряд півників, качечок, казкових пташок тощо³⁰.

Серед зооморфних орнаментів на подільських рушниках трапляються зображення звичайних або крилатих коней. Уважалося, що кінь має здатність відвертати зло та різноманітні нещастя, ці ж магічні особливості надавали й окремим частинам його тіла, а найбільше — голові. Відомий і стрічковий орнамент з фігурок, розміщених у ряд корів, оленів та ін.³¹

**Вишитий рушник із зооморфним орнаментом.
Кам'янецьчина. 1910–1920. ННЛЕ КПНУ**

До антропоморфних орнаментальних мотивів належать зображення людської постаті або вершників. Так, у Хмельницькому краєзнавчому музеї зберігається рушник кінця XIX ст., на кінцях якого вишиті між двома рядами рослинних мотивів вершники на конях³². Зображення людини в деревоподібній формі або у вигляді стилізованої жіночої постаті з піднятими вгору руками відносять до архаїчних форм орнаменталізації. Загалом вишиті сюжети архаїчного типу з антропоморфними персонажами найхарактерніші для рушників Східного Поділля, особливо Вінниччини. Наприклад, на клембівських рушниках у центрі зображували фігуру жінки (Велика богиня), а з обох боків — коней, птахів, звірів — так звана тріада. Також фігурки жінок могли зображувати у вигляді стрічкового орнаменту³³.

Аналізуючи результати досліджень вишивки подільських рушників, можна кон-

статувати про надзвичайну різноманітність їх орнаментальних мотивів, особливо геометричних, та глибоке сакральне значення всіх сюжетів узорів. Символіку образів і сюжетів орнаментів Поділля часто пов'язували з атрибутами і знаками традиційних вірувань, з апотропеїчними обрядами, що стверджували ідеї єдності світобудови, захисту від демонічних сил, продовження роду, оберігання життя, здоров'я, добробуту й родючості. Хоча, звичайно, простежуються тенденції до втрати первинної сакральності подільських орнаментів у цілому, однак сучасні народні майстрині Поділля намагаються зберегти їхні головні атрибути. Адже вишиті ними рушники як витвір декоративно-вжиткового мистецтва є символом української ментальності, ідентичності, неповторності, високого розвитку культурного смаку, самобутності, оригінальності, гармонійності та виразником однієї з найпрекрасніших морально-естетичних традицій нашого народу. Цінність цих традицій полягає в тому, що їх відродження й збереження забезпечує розвиток кращих рис українського народу, його менталітету, емоційних та інтелектуальних особливостей, примноження матеріальних і духовних надбань нації. Тому завдання сучасних українських дослідників і народних майстрів полягає у вивченні, плеканні й популяризації традицій вишивального мистецтва.

Список скорочень

ННЛЕ КПНУ — Навчально-наукова лабораторія з етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка.

ННЛЕП ВДПУ — Навчально-наукова лабораторія з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

- ¹ *Прусевич А.* Народное вышивание // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 305–334; *Зарембский А.* Народное искусство подольских украинцев. – Л., 1928. – 48 с. : ил.; *Гагенмейстер В.* Тульщина, село Орлівка: Вишивка низзю. – Кам'янець-Подільський, 1929. – 7 с. : 25 табл.
- ² *Захарчук-Чугай Р.* Українська народна вишивка (західні області України). – К. : Наукова думка, 1988. – 192 с. : іл.; *Гасюк Е., Степан М.* Художнє вишивання : Альбом. – 6-те вид., стер. – К. : Вища школа, 1989. – 237 с.; Українська вишивка : альбом / авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 1993. – 264 с. : іл. – Ред. та перелік іл. – рос., англ., фр., нім.; *Кара-Васильєва Т., Чорноморець А.* Українська вишивка. – К. : Либідь, 2002. – 160 с. : іл.
- ³ *Булгакова-Ситник Л.* Подільська народна вишивка: етнографічний аспект / ред. О. М. Козакевич. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 2005. – 328 с.
- ⁴ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – Хмельницький : Поділля, 1993. – 32 с.
- ⁵ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля / відповідальний за випуск: Л. Лихач. – К. : Родовід-Оранта, 2009. – 108 с. : іл.
- ⁶ *Булгакова-Ситник Л.* Подільська народна вишивка... – С. 228.
- ⁷ *Захарчук-Чугай Р.* Українська народна вишивка... – С. 99–101.
- ⁸ *Фандуль М.* «Нам є за що змагатись в красоті...» 1. Доля на рушниках // Подільські вісті. – 1993. – 2 груд. – С. 4.
- ⁹ *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) : матеріали Всеукр. наук. історико-краєзнавчої конференції. – Хмельницький, 1997. – С. 453.
- ¹⁰ *Фандуль М.* «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4.
- ¹¹ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля... – С. 52–62.
- ¹² *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 26; *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – К. : редакція вісника «Ант»; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – С. 173. – Світлина № 1–7.
- ¹³ *Селівачов М. Р.* Домінантні мотиви української народної орнаментики (кін. ХІХ – ХХ ст.) // НТЕ. – 1990. – № 2. – С. 69.
- ¹⁴ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 20.
- ¹⁵ *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 452.
- ¹⁶ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 24.
- ¹⁷ *Фандуль М.* «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4.
- ¹⁸ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля... – С. 64; *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 452.
- ¹⁹ *Фандуль М.* «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4; *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 452.
- ²⁰ *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики... – С. 58.
- ²¹ *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці. – С. 453.
- ²² Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки // Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Фонд Сіцінського. – Табл. V–XII; *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 21; *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики... – С. 60; *Кара-Васильєва Т.* Художні особливості вишивки // Поділля / Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є. та ін. – К. : НКЦ «Доля», 1994. – С. 406.
- ²³ *Булгакова-Ситник Л.* Подільська народна вишивка... – С. 247–248.
- ²⁴ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля... – С. 64.
- ²⁵ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 21; *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; *Кара-Васильєва Т.* Художні особливості вишивки... – С. 406.
- ²⁶ *Булгакова-Ситник Л.* Подільська народна вишивка... – С. 243; *Кара-Васильєва Т.* Художні особливості вишивки... – С. 406.
- ²⁷ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 22.
- ²⁸ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля... – С. 54.
- ²⁹ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 22; *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 454.
- ³⁰ *Льліська О., Пісклова А.* Символи природи у подільській вишивці... – С. 454; *Кара-Васильєва Т.* Художні особливості вишивки... – С. 408.
- ³¹ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля... – С. 76.
- ³² *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – С. 25.
- ³³ *Приченій Є., Приченій Т.* Вишивка Східного Поділля... – С. 72.